

**MAKTABDAGI, OILADAGI ZO‘RAVONLIKKA QARSHI:
HOLAT, MUAMMO VA YECHIMLAR**

Ergasheva Dilrabo Axmatovna

Buxiro viloyati Romitan tumani 9- maktab psixologi

Annotatsiya: Maqolada yangi Maktabdagi oiladagi zo‘ravonlikka qarshi: holat, muammo va yechimlar hamda gender tenglik sohasini takomillashtirish jahon tajribasining chuqur tahlili asosida o‘rganilib, uni mahalliy sharoitlarimizga moslashtirgan holda samarali tatbiq etishning ahamiyati, shuningdek amalga oshirilayotgan ishlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: qonunlar, huquqlar kafolati, yordam tizimi.

Jahonning ko‘pgina mamlakatlarida xotin-qizlarga nisbatan zo‘ravonlik holatlari alohida toifaga kiritiladi. Chunki bunday holatlarning oldini olish ham, ularning oqibatlarini bartaraf etish ham o‘ziga xos farqli jihatlariga ega. Ekspertlarning fikricha, uy sharoitidagi zo‘ravonlik va xarassment (tegajog‘lik) – bu noxush vaziyatlarning shunday bir turiki, ularga ayollar erkaklarga nisbatan ko‘proq duch keladilar. Boisi oddiy – ular aynan ayol bo‘lganliklari uchun ko‘p hollarda zo‘ravonlik qurbonlariga aylanadilar...

Mamlakatimiz bo‘ylab 25-noyabr kuni start olgan “Zo‘ravonlikka qarshi birgalikdakinurashamiz!” shiori ostidagi “Gender zo‘ravonlikka qarshi 16 kunlik faol harakatlar” kompaniyasi ham aynan mana shu, global miqyosda murakkab muammo deb tan olingan mavzuga bag‘ishlandi.

Aslida, ushbu keng ko‘lamli tadbir yurtimizda keyingi besh yilda gender tenglikni ta’minlash sohasida amalga oshirilayotgan izchil va samarali ishlarning ifodasi bo‘lmoqda. Vaholanki, bu marraga yetib kelgunimizcha, O‘zbekistonda bir qarashda ko‘zga tashlanmaydigan juda katta ishlar amalga oshirildi.

Gender tenglik demokratik qadriyatlarning bir qismi sifatida: qonunchilik asosini takomillashtirish davom etmoqda.

Har qanday rivojlanayotgan mamlakat, yetakchilar qatoriga qo‘shilishni maqsad qilib olgan ekan, xalqaro demokratik hamjamiyat tomonidan o‘rnatilgan ma’lum standartlarga rioya qilishi, o‘z qonunchiligi va taraqqiyot dasturlarini ham ularga moslashi zarur bo‘ladi. Shu ma’noda Yangi O‘zbekiston qurilishining ilk kunlaridayoq, ya’ni besh yil avval, gender tenglikka erishish haqiqiy demokratik qadriyatlarning ajralmas qismi sifatida eng ustuvor maqsadlarimiz qatoriga qo‘yildi va bu jihat mamlakatimizning yangi taraqqiyot yo‘lini belgilab bergan barcha dasturiy hujjatlarga ham kiritildi. Agaravvallari bu yo‘nalish “milliy mentalitet” kabi bahonalar bilan to‘siq qo‘yilgan bo‘lsa, Yangi O‘zbekistonda bunday sun’iy vaj-

korsonlardan butunlay voz kechildi. Zero, hatto eng konservativ jamiyatlar ham gender tenglikning zaruratini tan olayotgan bugungikunda bu omil taraqqiyotimiz, shu jumladan, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishimizning zaruriy shartiga aylandi. Bunda xotin-qizlarga nisbatan kuch ishlatish, ayniqsa, oiladagi zo‘ravonlikni bartaraf etish eng muhim vazifalar qatoriga qo‘yildi. Zero, xalqaro huquq ham davlatlarga bu borada aniq majburiyatlar yuklaydi.

Jumladan, joriy yilning o‘zida mamlakatimizda oiladagi zo‘ravonlikning oldini olishtirish bo‘yicha 8 ta normativ huquqiy hujjat (2 ta qonun, 1 ta O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori va 5 ta Hukumat qarori) qabul qilindi. Xususan, “Og‘ir ijtimoiy ahvolda qolgan xotin-qizlar huquqlari kafolatlarini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga qo‘shimcha va o‘zgartishlar kiritish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni davlat rahbarining 2021-yil 19-maydagi tegishli qarori ijrosi yuzasidan ishlab chiqildi. Qonun bilan O‘zbekiston Respublikasining “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi, “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi va “Aholini ro‘yxatga olish to‘g‘risida”gi Qonunlariga qo‘shimcha va o‘zgartishlar kiritildi. Mohiyatan ushbu qonun 2019-yilda “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi qonunning qabul qilish bilan asos solingan me‘yoriy huquqiy bazani tubdan takomillashtirishga xizmat qiladi. Ushbu qonun xotin-qizlarni zo‘ravonlikdan himoya qilishga jalb etilgan tuzilma va idoralarning vazifalarini aniqlashtirib, ularning o‘zaro muvofiqlashgan faoliyatini takomillashtirishga zamin hozirladi. Unda nazarda tutilgan eng muhim o‘zgarishlardan biri – bu fuqarolar yig‘inlarining vakolatlari kengaytirilishi bo‘ldi. Jumladan, unga ko‘ra, fuqarolar yig‘inining tazyiq va zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarni himoya qilishga doir chora-tadbirlarni belgilashi, shuningdek mazkur faktlar to‘g‘risida tegishli ayollarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish markazlari hamda ichki ishlar organlarini zudlik bilan xabardor qilishi nazarda tutilgan. Bu juda muhim, chunki ayollarga nisbatan zo‘ravonlik holatlari ko‘proq oilada qayd etiladi, oila esa mahallaning bir qismi. Hattoki taraqqiyot har soniyada ilgarilab borayotgan 21-asrda ham o‘zbek jamiyatida mahallaning roli oshsa oshdiki, lekin o‘z ta’sir kuchini yo‘qotgani yo‘q. Qolaversa, zo‘ravonlikka qo‘l urgan shaxs va bunday holatlar qayd etilgan oila, hattoki ularning ajdodlari haqida aynan mahalla fuqarolar yig‘inlarida ishonchli ma’lumotlar bo‘ladi. Kezi kelganda hattoki huquq-tartibot organlarining choralaridan ko‘ra mahall

Har qanday rivojlanayotgan mamlakat, yetakchilar qatoriga qo‘shilishni maqsad qilib olgan ekan, xalqaro demokratik hamjamiyat tomonidan o‘rnatilgan ma’lum standartlarga rioya qilishi, o‘z qonunchiligi va taraqqiyot dasturlarini ham ularga moslashi zarur bo‘ladi. Shu ma’noda Yangi O‘zbekiston qurilishining ilk kunlaridayoq, ya’ni besh yil avval, gender tenglikka erishish haqiqiy demokratik

qadriyatlarining ajralmas qismi sifatida eng ustuvor maqsadlarimiz qatoriga qo'yildi va bu jihat mamlakatimizning yangi taraqqiyot yo'lini belgilab bergan barcha dasturiy hujjatlarga ham kiritildi. Agaravvallari bu yo'nalish "milliy mentalitet" kabi bahonalar bilan to'sib qo'yilgan bo'lsa, Yangi O'zbekistonda bunday sun'iy vaj-korsonlardan butunlay voz kechildi. Zero, hatto eng konservativ jamiyatlar ham gender tenglikning zaruratini tan olayotgan bugungi kunda bu omil taraqqiyotimiz, shu jumladan, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishimizning zaruriy shartiga aylandi. Bunda xotin-qizlarga nisbatan kuch ishlatish, ayniqsa, oiladagi zo'ravonlikni bartaraf etish eng muhim vazifalar qatoriga qo'yildi. Zero, xalqaro huquq ham davlatlarga bu borada aniq majburiyatlar yuklaydi.

Jumladan, joriy yilning o'zida mamlakatimizda oiladagi zo'ravonlikning oldini olish tizimini takomillashtirish bo'yicha 8 ta normativ huquqiy hujjat (2 ta qonun, 1 ta O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori va 5 ta Hukumat qarori) qabul qilindi. Xususan, "Og'ir ijtimoiy ahvolda qolgan xotin-qizlar huquqlari kafolatlarini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar qabul qilinganligi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga qo'shimcha va o'zgartishlar kiritish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni davlat rahbarining 2021-yil 19-maydagi tegishli qarori ijrosi yuzasidan ishlab chiqildi. Qonun bilan O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi, "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi va "Aholini ro'yxatga olish to'g'risida"gi Qonunlariga qo'shimcha va o'zgartishlar kiritildi. Mohiyatan ushbu qonun 2019-yilda "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi qonunning qabul qilish bilan asos solingan me'yoriy huquqiy bazani tubdan takomillashtirishga xizmat qiladi. Ushbu qonun xotin-qizlarni zo'ravonlikdan himoya qilishga jalb etilgan tuzilma va idoralarning vazifalarini aniqlashtirib, ularning o'zaro muvofiqlashgan faoliyatini takomillashtirishga zamin hozirladi. Unda nazarda tutilgan eng muhim o'zgarishlardan biri – bu fuqarolar yig'inlarining vakolatlari kengaytirilishi bo'ldi. Jumladan, unga ko'ra, fuqarolar yig'inining tazyiq va zo'ravonlikka uchragan xotin-qizlarni himoya qilishga doir chora-tadbirlarni belgilashi, shuningdek mazkur faktlar to'g'risida tegishli ayollarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish markazlari hamda ichki ishlar organlarini zudlik bilan xabardor qilishi nazarda tutilgan. Bu juda muhim, chunki ayollarga nisbatan zo'ravonlik holatlari ko'proq oilada qayd etiladi, oila esa mahallaning bir qismi. Hattoki taraqqiyot har soniyada ilgarilab borayotgan 21-asrda ham o'zbek jamiyatida mahallaning roli oshsa oshdiki, lekin o'z ta'sir kuchini yo'qotgani yo'q. Qolaversa, zo'ravonlikka qo'l urgan shaxs va bunday holatlar qayd etilgan oila, hattoki ularning ajdodlari haqida aynan mahalla fuqarolar yig'inlarida ishonchli ma'lumotlar bo'ladi. Kezi kelganda hattoki huquq-tartibot organlarining choralaridan ko'ra mahalla ahlining munosabati zo'ravon xulqini o'zgartiruvchi asosiy omil bo'lishi mumkin. Shu

jihtadan tegishli normalarning yangi qonunga kiritilishi ayollarga nisbatan oiladagi zo‘ravonliknibartaraf etish borasidagi sa’y-harakatlarning ta’sirchanligini oshiradi.

Sohadagi yangi tuzilmalar – tegishli qonunchilikka rioya qilish va belgilangan vazifalarni amalga oshirishning ishonchli vositasi gender tenglikni ta’minlashga nisbatan hozirda mamlakatimizda qo’llanilayotgan yangi yondashuvning o‘ziga xos jihati institutsionalizatsiya jarayonining jadallashuvi bilan bog‘liq. Bu bejiz emas, chunkibu o‘rinda gender sohasida aniq vazifalar yuklatilgan yangi tuzilmalarni shakllantirish barqaror faoliyat yurituvchi va o‘z oldiga qo‘yilgan muhim maqsadlarni og‘ishmay, izchil amalga oshiruvchi institutlarning butun bir yaxlit tizimga birlashishiga olib keladi. Shu jihatdan mamlakatimizda so‘nggi besh yilda O‘zbekiston Respublikasi Gender komissiyasi, parlament yuqori palatasi huzurida tegishli qo‘mitaning tashkil etilishi, qolaversa, Respublika xotin-qizlar jamoatchilik kengashi tuzilishi sohada olibborilayotgan ishlarning samaradorligini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqdi. Endilikda aynan shu tuzilmalarning natijaga yo‘naltirilgan faoliyati tufayli qonunchilikni takomillashtirishdan tortib, barcha sohalarda ayollarni qo‘llab-quvvatlash, va engasosiysi – zo‘ravonlikdan himoya qilish borasida keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda. Jumladan, Respublika xotin-qizlar jamoatchilik kengashi tomonidan joriy yilning aprel oyida oilada zo‘ravonlikning oldini olish va oilaviy zo‘ravonlikdan jabr ko‘rganlarga amaliy ko‘mak ko‘rsatish yuzasidan “Yo‘l xaritasi” tasdiqlandi. Uningijrosini ta’minlash maqsadida Bosh prokuror o‘rinbosari rahbarligida vakolatli davlatidorolari rahbarlari darajasidagi Ishchi guruh faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Kengash bilan hamkorlikda Sog‘liqni saqlash vazirligi, Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirliklari tomonidan “Tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlanuvchilarga tibbiy ruhiy yordam ko‘rsatish bo‘yicha” o‘quv qo‘llanma yaratildi, Adliya vazirligi tomonidan xotin-qizlarning huquqiy ongiva madaniyatini oshirish bo‘yicha maxsus onlayn kurslar ishlab chiqildi va “kurslar.huquqiportal.uz” elektron platformasiga joylashtirildi. Bu – aynan hozirda qilinayotgan ishlarning ro‘yxati va uni hali uzoq davom ettirishimiz mumkin. Muhimi – ularning har biri kundalik hayotimizda xotin-qizlar maqomining o‘zgarayotgani, o‘ziga bo‘lgan ishonchi ortayotgani bilan ahamiyatli.

Himoya orderi oiladagi zo‘ravonlikning oldini olish vositasi sifatida;

Shu o‘rinda xotin-qizlarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olishga qaratilgan amaliy mexanizm haqida to‘xtalsak. Mamlakatimizda himoya orderi joriy qilinganida bizda bundan hech kim foydalanmasa kerak deb o‘ylaganlar ko‘pchilikni tashkil qilgandi. Chunki o‘zbek ayollari o‘z muammolarini uydan nariga chiqarishni istamasliklari hammaga ma’lum. Bundan tashqari, ayollarga nisbatan zo‘ravonlikka qarshi ta’sirli mexanizmlar ham yo‘q edi.

Raqamlarga e'tibor qaratsak, 2020-yilda 14 ming 774 nafar ayolga himoya orderiberilgan bo'lsa, 2021-yilning 10 oyida esa 32 ming 154 nafar ayol bunday orderdan foydalandi va o'z huquqlarini himoya qildi.

Himoya orderidan foydalangan ayollar sonining oshishi muammolar ko'payganligini anglatmaydi. Aksincha, bu jamiyatimizda ayollar orasida huquqiy madaniyatning oshib munosabati zo'ravon xulqini o'zgartiruvchi asosiy omil bo'lishi mumkin. Shu jihatdan tegishli normalarning yangi qonunga kiritilishi ayollarga nisbatan oiladagi zo'ravonlikni bartaraf etish borasidagi sa'y-harakatlarning ta'sirchanligini oshiradi.

Sohadagi yangi tuzilmalar – tegishli qonunchilikka rioya qilish va belgilangan vazifalarni amalga oshirishning ishonchli vositasi gender tenglikni ta'minlashga nisbatan hozirda mamlakatimizda qo'llanilayotgan yangi yondashuvning o'ziga xos jihati institutsionalizatsiya jarayonining jadallashuvi bilan bog'liq. Bu bejiz emas, chunkibu o'rinda gender sohasida aniq vazifalar yuklatilgan yangi tuzilmalarni shakllantirish barqaror faoliyat yurituvchi va o'z oldiga qo'yilgan muhim maqsadlarni og'ishmay, izchil amalga oshiruvchi institutlarning butun bir yaxlit tizimga birlashishiga olib keladi. Shu jihatdan mamlakatimizda so'nggi besh yilda O'zbekiston Respublikasi Gender komissiyasi, parlament yuqori palatasi huzurida tegishli qo'mitaning tashkil etilishi, qolaversa, Respublika xotin-qizlar jamoatchilik kengashi tuzilishi sohada olibborilayotgan ishlarning samaradorligini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqdi.

Foydalanilgan adabyotlar va manbalar ro'yxati:

<https://www.xabar.uz/uz/huquq/ozbekistonda-oilaviy-zo'ravonlikka-qarshi>.

<https://ijtimoiy.uz/1804/>.